

**Дробязко Наталія Сергіївна,
Навчально-науковий інститут права
Сумського державного університету**

ПОНЯТТЯ ПРИРОДНИХ МОНОПОЛІЙ В УКРАЇНІ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ РЕГУЛЮВАННЯ

На права та інтереси кожної людини, задекларовані Загальною декларацією прав людини від 10 грудня 1948 року, кожного дня можуть зазіхати суб'єкти природних монополій. Для унеможливлення цього потрібно з'ясувати сутність, значення, поняття природних монополій в Україні та проблеми їх регулювання. Відповідно до Закону України «Про природні монополії» природною монополією є стан товарного ринку, при якому задоволення попиту на цьому ринку є більш ефективним за умови відсутності конкуренції внаслідок технологічних особливостей виробництва (у зв'язку з істотним зменшенням витрат виробництва на одиницю товару в міру збільшення обсягів виробництва), а товари (послуги), що виробляються суб'єктами природних монополій, не можуть бути замінені у споживанні іншими товарами (послугами), у зв'язку з чим попит на цьому товарному ринку менше залежить від зміни цін на ці товари (послуги), ніж попит на інші товари (послуги) [1]. А отже, природна монополія – сфера економіки, що ефективно функціонує за умови, якщо весь ринок охоплює лише один господарюючий суб'єкт.

Зокрема до сфер природної монополії відноситься велика кількість видів господарської діяльності: транспортування речовин трубопроводами; передача та розподіл електричної енергії; користування залізничними коліями, централізоване водопостачання та водовідведення; централізоване постачання теплової енергії; спеціалізовані послуги транспортних терміналів, портів, аеропортів тощо [2, с. 210]. Природні монополісти мають таку ринкову владу і суспільне значення, що всі інші ринки та суб'єкти господарювання змушені враховувати їхню поведінку у процесі прийняття управлінських рішень, адже

Дробязко Н.С. Поняття природних монополій в Україні та проблеми їх регулювання / Н.С. Дробязко // Збірник тез круглого столу, присвяченого 68-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини : збірник тез (м. Київ, 9 грудня 2016 р.). — К.: ДНДІ МВС України, 2016. — С. 217-221.

продукція підприємств – природних монополістів використовується в усіх, без винятку, виробничих процесах та задовольняє першочергові потреби населення. Природні монополісти не схильні до запровадження інновацій, підвищення якості та збільшення обсягів продукції, саме тому постає необхідність їх державного регулювання [3, с. 89].

В Україні, як у більшості країн, природні монополії наділені особливими привілеями в обмін на право уряду регулювати їхні дії з метою недопущення зловживання монопольною владою. До природних монополій належать підприємства: комунального обслуговування – електро-, газо-, водопостачання, зв'язку, кабельного телебачення, окремих галузей транспорту тощо.

При цьому необхідно зауважити, що деякі нинішні галузі природних монополій – це результат радянської економічної політики, яку істотною мірою визначало прагнення концентрації виробництва. Наприклад, такі монополісти, як НАК «Нафтогаз України», «Укрзалізниця», ПАТ «Укртелеком» (які прийнято вважати природними монополіями) структурно включають як природно-монопольні сегменти, так і підприємства, що за своєю суттю та економічним змістом не є такими, а тому можуть ефективно функціонувати на конкурентних засадах [4, с. 67].

На сьогодні в Україні нараховується 11 загальнодержавних та понад 2300 регіональних і локальних ринків природних монополій. За результатами аналізу статистичних даних, частку послуг суб'єктів природних монополій у загальному обсязі реалізованих в Україні товарів, робіт і послуг підприємствами (за винятком перепродажу товарів і послуг без додаткової обробки) можна оцінити приблизно як 9-11% [5, с. 33].

Галузі природних монополій протягом останніх років залишаються одними із найбільш прибуткових галузей економіки, крім галузі житлово-комунального господарства. Це пояснюється тим, що на практиці зустрічається велика кількість прогалин. Яскравим приклад був випадок подвійного нарахування плати за використання гарячої та холодної води. Першопричиною

Дробязко Н.С. Поняття природних монополій в Україні та проблеми їх регулювання / Н.С. Дробязко // Збірник тез круглого столу, присвяченого 68-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини : збірник тез (м. Київ, 9 грудня 2016 р.). — К.: ДНДІ МВС України, 2016. — С. 217-221.

збитковості зазначеної галузі вважається факт позбавлення її державної підтримки та не приведення у повну відповідність тарифів щодо реальних витрат на утримання помешкань.

Не маючи близьких конкурентів природний монополіст отримує значну ринкову владу, а разом з тим і можливість зловживати нею. Відтак виникає необхідність у державному регулюванні діяльності природних монополій, метою якого є збалансування інтересів суспільства, природних монополій та споживачів і їхньої продукції, а основним об'єктом – ціна на продукцію природних монополій. Регулюючи державний орган повинен встановлювати такі ціни на продукцію природних монополій, які, по-перше, відшкодовуватимуть понесенні ними витрати виробництва і, по-друге, забезпечуватимуть їм нормальний прибуток. Якщо більш високі ціни були б не справедливими з погляду споживачів, то більш низькі ущемляли б інтереси виробників [3, с. 89-90].

Серед найчисленніших споживачів послуг, які надають суб'єкти природних монополій, – громадяни. На підвищення цін споживач реагує природно – зниженням попиту, що зменшує прибуток виробника. Проте у випадку нееластичного попиту, щоб перекрити зниження доходу в результаті його зменшення, монополіст може встановити ціну на такому високому рівні, щоб виручка від реалізації меншої кількості виробів перекривала упущену вигоду. Для досягнення максимального прибутку виробник-монополіст може довільно встановити високу ціну на той чи інший товар або послугу. Він досягне вищого рівня доходу при меншому попиту за рахунок збільшення ціни. Іншими словами, виявляється вигідним виробляти мало продукції, але продавати її якомога дорожче.

У зв'язку з цим постає необхідність державного регулювання діяльності природних монополій. Але сучасний рівень ефективності державного регулювання діяльності природних монополій залишається вкрай низьким.

Дробязко Н.С. Поняття природних монополій в Україні та проблеми їх регулювання / Н.С. Дробязко // Збірник тез круглого столу, присвяченого 68-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини : збірник тез (м. Київ, 9 грудня 2016 р.). — К.: ДНДІ МВС України, 2016. — С. 217-221.

Закон України «Про природні монополії» не визначає вичерпного переліку повноважень національних комісій або місцевих органів влади, на які частково покладено функції регулювання. Наслідком цього є «розмитість» регуляторних повноважень вертикалі виконавчої влади.

Одним із факторів, який впливає на ефективність державного регулювання природних монополій, є терміни реалізації рішень органів державного регулювання природних монополій. Очевидним є те, що своєчасно сформовані і реалізовані на практиці рішення органів державної влади мають більшу ймовірність бути успішними, ніж рішення, які формувались і реалізовувались із запізненнями.

На ефективність державного регулювання природних монополій впливає рівень системності державного регулювання, який в Україні залишається вкрай низьким. Серед головних проявів безсистемності варто виділити: - неузгодженість дій різних органів державної влади в процесі регулювання діяльності природних монополій; - відсутність серед об'єктів моніторингу розвитку природних монополій об'єктів, які характеризують ефективність виконання ними покладених на них функцій; - відсутність спільної для суб'єктів державного регулювання інформаційної системи, яка б забезпечувала спільну інформаційну базу для формування і реалізації рішень щодо регулювання діяльності природних монополій [6, с. 20].

Також на ефективність державного регулювання природних монополій впливає стан економічної і політичної кон'юнктури в країні.

Природна монополія є відособленою структурою ринкового середовища, існування якої економічно доцільне. Вона виникає внаслідок технологічних особливостей виробництва та його матеріальної бази. Природні монополії виникають лише в тих галузях економіки, де конкуренція була б економічно неефективним і руйнівним явищем [3, с. 90]

Отже, можна сказати, що головне завдання державного регулювання природного монополізму полягає в тому, щоб не допустити необґрунтованого

Дробязко Н.С. Поняття природних монополій в Україні та проблеми їх регулювання / Н.С. Дробязко // Збірник тез круглого столу, присвяченого 68-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини : збірник тез (м. Київ, 9 грудня 2016 р.). — К.: ДНДІ МВС України, 2016. — С. 217-221.

підвищення цін або обмеження обсягу продукції з боку фірм, які мають на меті використати переваги монополіста на шкоду споживачам. Саме тому регулювання має на меті поліпшити результати діяльності монополіста з погляду суспільства, оскільки дає змогу одночасно знизити ціну, забезпечити необхідний обсяг виробництва та зменшити економічні прибутки монополії. Але державне регулювання діяльності природних монополій на сьогодні в Україні проводиться вкрай неефективно, тому застосування принципу суворого державного адміністрування є загальноприйнятим та загально необхідним в процесі подальшої побудови державної політики щодо регулювання діяльності природних монополій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України "Про природні монополії" від 20.04.2000 № 1682-III Редакція від 24.06.2015. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1682-14>.
2. Господарське право: Навч. посібник у схемах і таблицях / За заг. ред. канд. юрид. наук, доц. Шелухіна М.Л. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 616 с.
3. Рогатюк О.В. Природні монополії в Україні та проблеми їх регулювання / О.В. Рогатюк, І.П. Кравчук // Буковинська державна фінансова академія, 2012 р. — Режим доступу: <http://intkonf.org/rogatyuk-ov-kravchuk-ip-prirodni-monopoliyi-v-ukrayini-ta-problemi-yih-regulyuvannya/>
4. Венгер В.В. Державне регулювання природних монополій в Україні: напрями вдосконалення / В.В. Венгер // Економіка підприємства. — 2010. — № 3. — С. 65-72.
5. Карбовник Л.П. Проблеми державного регулювання природних монополій в Україні / Л.П. Карбовник // Держава та регіони. — 2010. — № 7. — С. 31-37.
6. Напрієнко Д.В. Особливості визначення ефективності державного регулювання суб'єктів природних монополій в Україні / Д.В. Напрієнко // Актуальні проблеми економіки. — 2010. — № 8. — С. 18-22.

Науковий керівник:

професор кафедри адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки

Навчально-наукового інституту права

Сумського державного університету

Дерев'янко Богдан Володимирович